

Lectio

Selviytymistä vai muuttuvan tilanteen hallintaa? Tutkijoiden toimintadynamiikka ristiriitaisten paineiden keskellä

Kirsi Pulkkinen

Tutkiminen on sitä, että kysytään sellaisia kysymyksiä, joihin ei vielä tiedetä vastauksia.” Näin totesi 6-vuotias tyttärensä, kun häneltä aikoinaan esikoulussa kysyttiin, mitä tutkiminen tarkoittaa. Tämä lapsen tokaisu vaikuttaa yksinkertaisuudessaan selkeältä. Se kuitenkin sisältää lukuisia ulottuvuuksia, jotka ovat keskeisiä pohiessamme akateemisen tutkimuksen tapoja ja yhteiskunnallisia merkityksiä.

Tutkijoiden rooli yhteiskunnassa on ollut keskustelunaihe koko yliopistolaitoksen olemassaolon ajan. Viimeksi kuluvalla viikolla tiede- ja kulttuuriministeri puhui tarpeesta uudistaa yliopistolaitosta, jotta se pysyy nopeasti muuttuvan yhteiskunnan ja työelämän tahdisa. Hän vihjaili uuden yliopiston perustamisesta. Odotetusti korkeakoulukenttä hämmästyä ja päivitteli, mihin suuntaan yliopistojen työtä tällä kertaa ohjattaisiin. Yliopistojen toiminnan kannalta tutkijat ovat niiden keskeinen pääoma. Yliopistojen tehtävien suorittaminen ja tavoitteiden saavuttaminen ovat riippuvaisia tutkijoiden kyvystä tehdä työnsä laadukkaasti ja tieteen käytäntöjä noudattaen. Tutkijoiden ja yliopistojen välinen suhde on kuitenkin monimutkainen ja sitä leimaavat useat jännitteet.

Tällä vuosituhannella tutkijoiden työympäristö on muuttunut radikaalisti. Tutkimustyön ja ope-

tuksen tehokkuutta mitataan tulosindikaattoreilla. Ulkopuolisen rahoituksen kasvattaminen kuuluu näihin mittareihin. Yliopistojen perusrahoitusta taas on vähennetty mittavasti. Suuri osa tutkijoista työskentelee akateemisina silpputyöläisinä määräaikaissa työsuhteissa. Samalla on korostettu tarvetta nostaa suomalaisen tieteen laatua ja parantaa sen kilpailukykyä kovilla kansainvälisillä markkinoilla.

Paineita on lisätty ja ne ovat saaneet yhä moninaisempia muotoja. Tutkitun tiedon merkitystä yhteiskunnan kehitykselle on sekä painotettu että asetettu vastakkain muun tiedon – ja epätiedon tai huuhaan – kanssa. Yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen kannustetaan muun muassa uusilla rahoitusinstrumenteilla, mutta tulosoheijauksessa varsinkin vuorovaikutus jää lapsipuolen asemaan.

Kirstyvässä kilpailuasetelmassa tämä tarkoittaa, että tutkijoiden on tehtävä valintoja: painottaako mitattavia asioita kuten julkaisujen ja voitettujen rahoituksen määrää eli asioita, joiden avulla akateemisella uralla edetään? Vai tutkimuksen yhteiskunnallista vuorovaikutusta, jonka avulla tutkittua tietoa saadaan laajemmin yhteiskunnan käyttöön?

Väitöskirjatyötä aloittaessani minua kaihersi kysymys siitä, millä tavoin tutkijat toteuttavat yhteiskunnallista vuorovaikutusta aiemmin

kuvatussa, nopeasti muuttuvassa ympäristössä. Keskusteleminen ja asioiden tarkasteleminen eri näkökulmista on tutkijoille normaali työskentelytapa tiedeyhteisöjen sisällä. Silti näiden taitojen soveltaminen esimerkiksi virkakunnan, päättäjien, yritysten tai kansalaisjärjestöjen kanssa tehtävässä yhteistyössä on hankalaa.

Kun tutkijat tekevät työtään vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisten kumppanien kanssa, *heidän* tietonsa törmää kumppanien tietoon. Täsmällinen, havainnollistettavissa oleva tieto on näkyvää ja siksi sen pohjalta pääsee yhteiseen työhön kiinni. Tietojen vertaaminen ja yhteensovittaminen ovat keskusteltavissa, vaikka kaikesta ei oltaisi yksimielisiä. Mutta vuorovaikutuksessa törmäävät myös hiljaiset tiedot ja oletukset siitä, mitkä taustavaikuttajat ajavat vastapuolen ajattelua ja toimintaa. Näihin sisältyvät myös käsitykset siitä, mitä tieto on ja miten sitä voidaan tuottaa. Oletukset vaikuttavat kaikkien osapuolten kykyyn hahmottaa yhteisesti tärkeitä ongelmia ja määrittää kysymyksiä, joihin vastaaminen on kaikille osapuolille merkityksellistä.

Miten he siis voivat yhdessä muodostaa kysymyksiä, joihin ei vielä tiedetä, mutta tarvitaan, vastauksia? Voidaanko tätä tehdä ilman, että tieteen periaatteita rikotaan?

Väitöskirjani koostuu neljästä osatutkimuksesta, jotka toteutet-

tiin kolmessa itsenäisessä tutkimushankkeessa. Niistä kaikki tarjosivat näkökulmia siihen, miten tutkijat ymmärtävät työnsä ja etsivät uusia keinoja sopeutua nopeasti muuttuviin työolosuhteisiin: ne pohtivat yhtäältä tutkijoiden antamia merkityksiä työolosuhteisiinsa muuttuvassa rahoitusympäristössä, yliopiston sisäisiä valtasuhteita ja vapauden kokemuksia akateemisissa ammattiryhmissä. Toisaalta ne tarkastelevat tutkijoiden yhteiskunnallisen vastuullisuuden ilmentymiä ja avoimen vuoropuhelun merkitystä, sekä tiedon yhteistuotannon kehittymistä. Tämä osa sisältää kaksi tapausstudiumia, joissa tarkasteltiin kykyjä ja taitoja, joita tutkijat kokevat tarvitsevänsä yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen.

Tarkoitus oli löytää tutkijoiden toimintalogiikka.

Tutkimus on tyypiltään laadullinen. Sen aineisto koostuu tutkijoiden ja tutkimusjohtajien, akateemisten johtajien ja yliopiston hallintohenkilökunnan haastattelusta, tutkijoiden ja yritystoimijoiden osallistuvan havainnoinnin muistiinpanoista, sekä täydentävästä kysely- ja dokumenttiaineistosta.

Tutkijan työtä ohjaa uteliaisuus, tiedonjano ja halu ymmärtää ympäröivää maailmaa. Mutta myös kiinnostus tukea yhteiskunnan kehitystä ja tarve turvata elinkeinonsa jatkuminen. Tutkijat ovat mestarillisia muodostamaan kysymyksiä, joihin on mahdollista löytää vastaus.

Mutta onko tutkimuskysymysten asettaminen ja vastausten etsiminen *tutkijoiden yksinoikeus*?

Monet niistä ilmiöistä, joihin tutkijat pureutuvat, ovat niin kutsuttu

ja viheliäisiä ongelmia. Niiden rajat ovat hämääviä eikä niitä pystytä juurikaan tutkimaan vain yhden alan kautta. Eri ulottuvuudet nivoutuvat toisiinsa tiiviisti. Keskinäisriippuvuus tekee ongelmista vaikeasti hahmotettavia. Tämän takia myös niihin liittyvien kysymysten asettaminen ja vastausten etsiminen yhden tieteenalan kautta on hankalaa.

Yhteiskunnan muutokset ja ilmiöt koskettavat myös päätöksentekijöitä, virkakuntaa, yrityksiä ja kansalaisyhteiskuntaa. Myös he etsivät vastauksia ongelmiin, joiden hahmottaminen on vaikeaa. Tutkijoiden ja muiden toimijoiden vuorovaikutuksella voidaan tuoda yhteen monenlaista osaamista, tietoa ja taitoja, jotka yksinään eivät riittäisi uusien ratkaisujen löytämiseen. Siksi sen takana olevan *dynamiikan* ymmärtäminen on tärkeää, ei vain tieteellisen uteliaisuuden tyydyttämiseksi, vaan myös parempien, yhteiskuntaa palvelevien ratkaisujen löytämiseksi.

Väitöstutkimukseni osoittaa, että vastauksena rahoitusympäristön muutoksiin ja työolosuhteisiin kohdistuneisiin paineisiin, tutkijat pyrkivät hallitsemaan tilannetta. He pyrkivät parantamaan työnsä vakautta ja uudistumista. Heille työympäristö näyttää epäjohdonmukaisena järjestelmänä. Siinä tutkijoiden odotetaan osoittavan tilivelvollisuutta ennen tutkimusta, sen aikana ja sen jälkeen. Tätä pitää osoittaa *lukuisille* tahoille, joiden odotukset ovat keskenään ristiriidassa.

Tutkijat eivät kuitenkaan vain alistu tilanteeseen. Kyse ei ole vain selviytymisestä. He ovat oppineet mukautumaan hyödyntämällä tutkimustyölle ominaista luovuutta ja oppimiskykyä. Näihin turvaten

tutkijat ovat alkaneet strategisesti rakentaa muuntautuvia, uusia toimintatapoja – tutkijan etu edellä.

Rahoitusmallin muutokset, tuoloperustaisuuden vahvistuminen ja ulkopuolisen rahoituksen suhteellinen kasvaminen ovat herättäneet huolta tieteen vapaudesta ja henkilöstön eriarvoistumisesta. Korkealle arvostetun ulkopuolisen rahoituksen voittaminen ja sen kasaaminen tekee joistakin tutkijoista lähes koskemattomia. Myös strategisilla ydinalueilla toimivat tutkijat ovat hyvässä asemassa niin kauan kuin ydinalueita ei muuteta. Heikoimmassa asemassa ovat ne, joilla näitä lisävoimia ei ole, vaikka ”huippuus” edellyttää heidänkin panostaan.

Tässäkin tilanteessa tutkijan perinteiset hyveet ja oppimiskyky auttavat tutkijoita. He hahmottavat aukkoja myös *omassa* osaamisessaan ja taidoissaan. He pystyvät tunnistamaan, milloin kumppanuuksia voisi hyödyntää palvelemaan sekä tieteellisiä että yhteiskunnallisia tarpeita. Onnistuakseen vuorovaikutuksen tulee kuitenkin olla riittävän pitkäkestoista ja suunnitelmallista. Sen tulee perustua jaettuun ymmärrykseen ongelmasta ja kysymyksiin, jotka mielletään tärkeiksi sekä tutkijoiden että kumppanien joukossa. Pelkkä tiedon ”kaataminen” muiden päälle tai hetkellinen konsultointi eivät toisin sanoen riitä. Pyrkimys on pois palveluntuotantoon perustuvasta toimintamallista. Sen sijaan on muodostumassa erilaisten asiantuntijoiden välisiä suhteita, jotka nojaavat *tasavertaisuuteen*.

Tiivis yhteiskunnallinen vuorovaikutus voi yhdistää tutkijat tietoon, osaamiseen ja aineistoon, johon heillä ei muutoin olisi pääsyä. Kun vuorovaikutus integroidaan osaksi tiedontuotannon pro-

sesseja, tutkijat ylittävät tiedollisia raja-aitoja ja oppivat käytännön tekemisen kautta.

Mielekäs tiedon yhteisluominen vaatii kaikilta osapuolilta halua ja kykyä sekä sanallistaa omaa että ymmärtää muiden tietoa, erilaisia rooleja ja näkökulmia. Hyvin rakennettu yhteisluominen voi siis tarjota kaikille osapuolille mahdollisuuksia. Parhaimmillaan yhteentörmäykset voivat tuottaa jaettuun ahaa!-hetkiä, jotka potkivat ratkaisuja eteenpäin. Yhteinen pohdinta ja toimivat palautteen hyödyntämisen keinot ruokkivat luottamusta ja vastavuoroista arvostusta toisten tapoja ja tietoja kohtaan.

Yliopistojen johtamistapojen muutoksilla tavoitellaan tutkimuksen tekemisen uudistamista ja tehostamista, vahvempaa tuloksellisuutta. Managerialistiset uudistukset vaikuttavat kuitenkin pikemminkin ohjaavan tutkijoita toimimaan turvallisuuksellisesti ja perinteisten käytäntöjen mukaan, ei uudistumaan. Innovatiivisia ja yhteiskunnallisesti relevantimpia lähestymistapoja on sen sijaan kehittynyt, kun tutkijat ovat pyrkineet vahvistamaan yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kykyä ja taitoja, tavoitteenaan hallita epävakaa toimintaympäristöä. Tutkijat kehittävät monipuolisempia taitoja ja tekevät strategisia valintoja, voidakseen pärjätä kiristyvillä markkinoilla. He soveltavat kriittistä otetta uusiin tiedontuotannon ympäristöihin.

Ulkopuolinen rahoitus näyttäytyy tutkimuksessa kaksiteräisenä miekkana. Se voi suoda tilaa tehdä tutkimustyötä vapaampana yliopis-

ton strategisista valinnoista. Mutta se voi myös rajoittaa tutkimusta, jos ulkopuolinen rahoitus on vahvasti ohjaavaa ja uhkaa tieteen tekemisen reunaehtoja. Rahoituksen lisäksi yhteiskunnallinen vuorovaikutus tarjoaa toisin sanoen keinon kasvattaa tutkijan omaa valtaa ja tutkimustyönsä hallintaa.

Tutkijat tunnustavat ammatillisen autonomiansa ja heihin kohdistuvien ristiriitaisten paineiden monet ulottuvuudet. He pyrkivät vaikuttamaan työympäristönsä kehitykseen ja muokkaavat tutkimusyhteisöjen rakenteita ja toimintatapoja. Tämä kertoo tutkijoiden kestävytydestä ja muuntautumiskyvystä.

Taito hyödyntää olemassa olevia resursseja sisältää kuitenkin myös riskin. Uusien kapasiteettien kehittyminen ja rahoituksen kasaantuminen nostavat esiin yliopistoyhteisöjen sisäisiä kilpailutilanteita ja ristiriitoja. Riskienhallinnan kannalta, mutta myös uusien, dynaamisten kapasiteettien vuoksi näiden käsittely on ensiarvoisen tärkeää. Johtamisen legitimitetin kannalta olisi merkityksellistä pohtia, miltä tulosten mittaaminen näyttää tässä tilanteessa. Mitä tarpeita nykymuotoisella mittamisella palvellaan?

Väitöstutkimus teki näkyväksi tutkijoiden strategiat ja toimintalogiikan. Nykyjärjestelmässä selviäminen edellyttää tutkijoilta sisäänrakennettujen paradoksien hyväksymistä ja hallintaa. Ristiriitaiset paineet korkeasta tieteellisestä tasosta, ulkopuolisen rahoituksen voittamisesta, priorisoinnista ja erikoistumisesta, sekä yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksesta ovat kietoutuneet yhteen.

Yliopistojen akateemiselle ja hallinnolliselle johdolle tutkijoiden strategiat asettavat omanlaisia haasteita.

Tutkijat rakentavat kapasiteettiaan ja uusia toimintatapoja tulevaisuuspainotteisesti. Toimivuus tulosperustaisessa järjestelmässä on tälle näkökulmalle alisteinen. Tämä kapasiteetin vahvistaminen on erillinen poliittisen ohjauksen agendoista ja yliopistotason tavoitteista. Se kohdentuu turvaamaan tieteen integriteettiä ja vuorovaikutuslisten toimintatapojen kehittymistä – tutkijoiden ja tieteen tarpeet edellä.

Herääkin kysymys: onko tulosperustaisen johtamisen kannalta tärkeämpää tavoite vai toimenpide? Tutkijat kehittävät yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen keinoja tekemällä ja oppimalla kokeiluista. Yhteisluovat menetelmät ovat eri tavoin jo käytössä. Ne näyttävät kuitenkin toteutuvan tulosperustaisesta johtamisesta erillään – tai jopa siitä huolimatta – eivät sen vuoksi. ■

Lähteet

PULKKINEN; KIRSI (2020): Managing Contradiction. Researchers' practices in balancing performance, research integrity and societal interaction. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 298, ISBN 978-952-337-240-5. Lapin Yliopisto 2020, Rovaniemi. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64469>